

УДК 371.214.46.

О.І. Грінченко, В.Б. Уткіна

Харківський науково-методичний інститут безперервної освіти

ВИВЧЕННЯ ПИТАНЬ СТАЛОГО РОЗВИТКУ В ШКІЛЬНІЙ ГЕОГРАФІЧНІЙ ОСВІТІ

Вступ. Сучасний світ вимагає зміни принципів підходів до освіти. Ця вимога зумовлена зміною суспільних орієнтирів – акцент робиться на розвиток людини, її особистісні якості. Зростає розуміння того, що саме людина є одночасно початком і кінцевою метою будь-якого соціального розвитку. Такі зміни в суспільній свідомості тісно пов'язані з нагальною потребою формування нового способу життя на основі концепції сталого розвитку. У розв'язанні цієї проблем особливі надії покладаються на освіту взагалі і на географічну освіту зокрема.

Вихідні передумови. Як відомо, програма сталого розвитку («Порядок денний на XXI століття») була прийнята у 1992 році в Ріо-де-Жанейро на конференції Організації Об'єднаних Націй з навколишнього середовища та розвитку представниками 197 країн світу. Основна ідея цієї програми полягає в тому, що на всіх рівнях сучасного суспільства – міждержавному, державному, місцевому, індивідуальному – необхідно усвідомити відповідальність за майбутнє планети і терміново вжити заходів щодо попередження всесвітньої катастрофи [3]. Суть полягає в обов'язковій узгодженості економічного, екологічного та людського розвитку таким чином, щоб від покоління до покоління не зменшувалася якість життя людей, не погіршувався стан довкілля та відбувався соціальний прогрес, який визнає потреби кожної людини.

Концепція сталого розвитку значною мірою є продовженням учення академіка В.І. Вернадського про ноосферу [2]. У сучасній географічній науці проблему сталого розвитку у різних аспектах досліджували М.В. Багров, О.Г. Топчієв, І.Г. Черваньов та ін. Але малодослідженою залишається проблема вивчення питань сталого розвитку в школі, зокрема у змісті географічної освіти.

Метою даної статті є дослідження можливих шляхів інформування школярів та формування їх громадянської позиції з питань сталого розвитку, реалізації в Україні головних напрямів освіти в інтересах сталого розвитку. Стійкий розвиток вимагає зміни поглядів на цінності і відношення до навколишнього середовища і розвитку. Лише змінивши саму людину, її думки та світогляд, її внутрішню філософію, ми зможемо змінити світ. Перебудова мислення, переоцінка цінностей – важливі, але надзвичайно складні завдання освіти, оскільки їх вирішення пов'язане з руйнуванням міфів, усталених уявлень, доктрин, що протягом життя багатьох поколінь вкорінювались у свідомість людства.

Виклад основного матеріалу. Освіта виступає однією з передумов для досягнення сталого розвитку і найважливішим інструментом ефективного управління, обґрунтованого прийняття рішень. Головною метою освіти для сталого розвитку має бути формування в суспільстві усвідомлення того, що докільлям необхідно опікуватися й що для цього треба мати відповідні знання, досвід, уміння, мотивації та зобов'язання як для індивідуальної, так і для колективної роботи задля запобігання можливим катастрофам.

Багатьом людям не зрозуміло, яким чином можна змінити практику виробництва товарів і зберегти природну ресурсну базу. Досі людина в своїх діях керувалася ідеєю антропоцентричного гуманізму, тобто підкорення їй усього, що є в природі, панування над природою. Життя показало хибність цієї ідеї. На часі жити за іншими правилами – екологічними, усвідомлюючи, що людина – це лише частинка природи, із законами й силами якої вона мусить рахуватися [5]. Тому освіта повинна забезпечувати комплексність у вивченні соціальних, природничих і гуманітарних наук, дозволяючи краще зрозуміти взаємодію між розвитком і навколишнім середовищем [4].

Концепція сталого розвитку має на меті впорядкування географічної оболонки, розробляє механізми раціональної взаємодії суспільства з природним середовищем [6]. Тому вчителі географії покликані посилити навчальний матеріал усіх курсів географії поясненнями та розкриттям тематики сталого розвитку суспільства.

При вивченні географічних оболонок у курсі загальної географії слід розглянути ті екологічні проблеми, які були причиною виникнення ідеї сталого розвитку (проблеми потепління клімату, збіднення озонового шару, виникнення кислотних дощів, деградація ґрунтів, накопичення в ґрунтах токсичних відходів важких металів та пестицидів, забруднення поверхні землі радіонуклідами, загроза біорозмаїттю) [8].

У курсі географії материків і океанів, зокрема, доцільно розглянути декларацію ООН «Про боротьбу з опустелюванням у країнах Африки». Необхідність міжнародного співробітництва у вирішенні проблем взаємодії природи і суспільства, міжнародні організації з охорони природи розглядаються в розділі «Земля – наш спільний дім».

У курсі географії України слід наголосити, що Україна розробила власні Концепцію і Стратегію сталого розвитку. Україна має такі задачі сталого розвитку: перехід на раціональну структуру виробництва, подолання бідності й підвищення рівня життя людей, задоволення потреб людей у продовольстві, охороні здоров'я, безпеці життя, доступі до освіти тощо.

Курс економічної і соціальної географії світу найбільшою мірою розкриває зміст сталого розвитку. При вивченні теми «Населення світу» слід розповісти про зростання чисельності населення, яке проживає в умовах злиднів, необхідність підвищення соціального статусу жінок, репродуктивного здоров'я населення. Під час вивчення теми «Світове сільське господарство» варто виділити питання підтримки екологічних методів господарювання. У темі «Міжнародний туризм» актуальним є дослідження заходів щодо зберігання місцевого довкілля, культури.

У темі «Глобальні проблеми людства» окремо слід висвітлити реалізацію Кіотського протоколу щодо скорочення викидів парникових газів, необхідність зупинити подальше зменшення площі лісів, необхідність припинення надмірного використання міжпластових вод, а при вивченні економічних проблем – розповісти про заохочення скорочення споживання матеріалів індустріальними

країнами, заохочення дій за принципом достатності у споживанні на противагу надмірності.

Шкільна географія, яка вивчає закономірності існування природних, соціальних і економічних систем, має найширші можливості вивчення усіх питань сталого розвитку суспільства, тому повинна стати провідною в ознайомленні учнів з цими важливими та актуальними питаннями сучасного суспільства [9].

Перехід до сталого розвитку неможливий без створення відповідної системи навчання, спрямованої на формування у людей сталих, екологічно врівноважених звичок і способу повсякденного життя. Такий спосіб життя дітей та дорослих передбачає певні дії в домашньому господарстві, школі та місцевій громаді з метою розумного споживання енергії та води, зменшення марних витрат сировини, зменшення викидання сміття, збільшення частки чистих продуктів у щоденних покупках, зміцнення власного здоров'я тощо. У цьому зв'язку набувають особливого значення питання модернізації змісту і структури існуючих навчальних програм та курсів, зокрема географічних, та впровадження інтегрованих курсів, які б забезпечували комплексність у вивченні соціальних, природничих і гуманітарних питань.

Прикладом реалізації регіональної стратегії освіти для стійкого розвитку є впровадження навчального курсу «Уроки для стійкого розвитку» (автори-укладачі О.І. Пометун, Л.М. Пилипчатіна, Г.В. Серова, І.М. Сущенко). Курс стосується способу життя учнів у сфері повсякденного використання ресурсів (енергії води, здоров'я, рослин, стосунків з іншими людьми, покупок, відходів). Тому головною особливістю курсу є взаємозв'язок між школою і життям учня та його родини. Мета курсу – сприяти формуванню в учнів розуміння необхідності забезпечити стійкий розвиток себе, своєї родини, громади, країни через зміни власної поведінки та способу життя.

Завданнями курсу є створення умов засвоєння учнями знань про стійкий розвиток та шляхи його досягнення для свідомого вибору способу власного життя, усвідомлення ними необхідності збереження глобальної рівноваги та причетності кожного до проблем навколишнього середовища, вироблення в уч-

нів моделей поведінки, що відповідають потребам стійкого розвитку, формування в учнів ставлення до проблем стійкого розвитку як до особистісно важливих, пов'язаних із власною системою цінностей, а також здатності і бажання діяти у цьому напрямі.

Пропонований курс більше зосереджується на рішеннях учнів щодо власної поведінки та стилю життя, ніж на проблемах, які існують навколо них. Діти навчаються економному використанню і свідомому ставленню до ресурсів без погіршення якості життя «тут і зараз», а не обговорюють екологічні проблеми взагалі. Учні діють не зі страху перед наслідками екологічних проблем, а з бажання жити в кращому світі за принципом: «Мої розумні дії принесуть користь не тільки природі, а й мені» [7].

Висновки. Для розвитку географії, підвищення її суспільної ролі необхідно змінити акценти у викладанні цього предмета із загальноосвітніх на прагматичні. Зміна функції географії повинна базуватися на її ролі не лише у формуванні світогляду людини і суспільства, але й у розробці моделей територіальної організації, управління і розвитку. Людство стоїть на порозі управління планетою Земля для боротьби з глобальними змінами клімату, природними катастрофами, для впровадження адаптивного природокористування і т. п. Тому у географічній науці немає іншого шляху, ніж стати лідером цього напрямку діяльності [1].

Роль географії як комплексної науки повинна зростати у вирішенні проблем сталого розвитку людства на всіх рівнях просторово-часової організації відношень у системі природа – індустрія – суспільство – від локального до глобального.

Література:

1. Багров Н.В. Информационная география в универсуме знаний // Университеты. – 2007. – № 3. – С. 4–15.
2. Згуровський М.З. Україна у глобальних вимірах // Краєзнавство. Географія. Туризм. – 2007. – № 13. – С. 3–8.

3. Мельникова О.В., Праховник А.В., Конеченков А.Є., Іншеков Є.М., Дешко В.І. Енергозбереження: Посіб. для учнів загальноосвітньої школи з раціонального використання ресурсів та енергії. - Львів: Палітра Друку, 2003. – 92 с.

4. Наше общее будущее: Доклад Международной комиссии по окружающей среде и развитию (МКОСР): Пер. с англ. / Под ред. и с послесл. С.А. Евтеева и Р.А. Перелета. – М.: Прогресс, 1989. – 376 с.

5. Основи екологічних знань: Проб. Підруч. для учнів 10 – 11 кл. середніх загальноосв. закладів / Г.О. Білявський, Р.С. Фурдуй, І.Ю. Костіков. – К.: Либідь, 2000. – 336 с.

6. Топчієв О.Г. Концепція сталого розвитку і географічна наука // Географія. – 2004. – № 23. – С. 2–4.

7. Уроки для стійкого розвитку. 7 – 8 кл.: Метод. посіб. для вчителів / За ред. О.І. Пометун. – К.: Літера ЛТД, 2007. – 80 с.

8. Шкільна географічна освіта у 2003–2004 навчальному році / Географія. – 2003. – № 1. – С. 3–4.

9. Шматько О.Є. Концепція сталого розвитку у викладанні географії в школі // Географія. – 2003. – № 1. – С. 6–7.